

V. S. ALEXANDER

Karo merginos

Iš anglų kalbos vertė

Birutė Bersėnienė

Sofoklis

VILNIUS, 2023

*Skiriu Emanueliui Ringelblumui –
kovotojui, kurio ginklas buvo žodis*

PROLOGAS

Net juodžiausiame sapne niekas nebūtų susapnavęs to, kas jų laukė ateityje. 1939-ųjų rugpjūtis buvo panašus į daugelį kitų – tvoskiantis nuo šaligatvių garuojančiu karščiu, pasidabinęs vasaros pabaigoje sužydusiomis rožėmis ir padūmavusiais rausvais bei raudonais saulėlydžiais, ištirpstančiais naktį; skyrėsi tik žmonių pašnekesiai, persunkti baime ir gandais apie karą.

Varšuvoje Krochmalnos gatvėje Stefa prasilenkdavo su Janka daugybę kartų, bet jos niekada nesikalbėdavo. Stefa buvo žydė, o Janka – katalikė, todėl bendrauti joms neatrodė savaime suprantamas dalykas. Jos pažinojo viena kitą iš matymo, gyveno kaimynystėje, bet daugiau niekas Stefos ir Jankos nesiejo. Jos nekėlė viena kitai ypatingo susidomėjimo – taip paprastai elgėsi nepažįstami miesto gyventojai ar ūkininkai Lenkijos kaime.

Namuose Stefa mažai ką girdėjo apie tai, kas dėjosi nacių Vokietijoje, nes tėvas nenorėjo liūdinti nei jos, nei kitų šeimos narių, o ypač – motinos. Apie karą ji daugiausia išgirdavo iš nenuoramos jaunesniojo brolio.

Nekalbus šia tema buvo ir Jankos vyras, nors moteris jautė jo palankų nusiteikimą, kai šis imdavo samprotauti apie artėjančią karą. „Naciai padarys tai, ką ir turi padaryti“, – mestelėjo jis, paragindamas ją ruoštis didžiajam įsiveržimui. Jankos vyras sakė, kad karas jiems gali būti net naudingas – juk nugalėtojai nušluos visa, kas nereikalinga.

Stefos vyresnioji sesuo Hana sausį išvyko iš Varšuvos ir apsigyveno Londone. Negalėdama susitaikyti su savo tradicinės šeimos primetamais apribojimais, mergina nusprendė ją palikti ir apsistoti pas motinos seserį ir jos vyrą. Anglijoje tuo metu buvo itin neramūs laikai, bet Hana stengėsi nekreipti dėmesio į besiformuojančių, bet nuo jos visiškai nepriklausančių destruktivių jėgų grėsmę. Ji džiaugėsi laisve ir galimybe kurti savo gyvenimą jau nebe Varšuvoje.

Nė viena jų negalėjo nujauti, kas netrukus nutiks. Tik vienas Hitleris žinojo ateities planus.

Stefa, Janka ir Hana net nenučiuokė, kad jos taps karo merginomis.

*Aukštutinė Silezija, 1939 metų rugpjūčio 31 diena,
po aštuntos valandos vakaro*

– Nušauk jį.

SS karininkas linktelėjo ir pažvelgė į neva lenką Francišką Honioką, gulintį pasliką greta Glivicės radijo stoties durų. Aukšti stoties signalų perdavimo bokštai abiejuose kukliai atrodančio mūrinio pastato šonuose kilo į dangų it šventyklos kolonos.

Šūvis į pakaušį ir Francas, kaip karininkai jį vadino, atsidurs Dievo valioje, šis ir nuspręs, į kurį pragaro ratą pasmerktąjį išsiųsti. Apdujusiam neva lenkui nebus didelio skirtumo. Per tą laiką, praleistą su užvakar areštuotu Francu, esesininkai jį net pamėgo; visi kartu paerzindavo, pasišaipydavo, kad jis simpatizuoja lenkams, nors pats yra vokiečių. Kaip apmaudu, kad Francas mirs netinkamoje kariaujančiųjų pusėje. Viskas baigsis vienu gaiduko paspaudimu, ir pasaulis išgirs apie tai, kaip lenkų nacionalistai neva užpuolė vokiečių radijo stotį ir sumušė jos darbuotojus, norėdami pasiųsti pranešimą, kurstantį

neapykantą vokiečiams. Šis įvykis pateisins Francui skirtą mirties bausmę, kurią įvykdys vokiečių sargybiniai.

Prieš iššaudamas iš pistoleto, karininkas dar spėjo pagalvoti apie taktines Hitlerio vadovaujamos operacijos klaidas, įvykdytas nacionalsocialistams ieškant dingsties sunaikinti Lenkiją. „Jei pasitaikys nors menkiausia provokacija, be jokio įspėjimo taip sutriuškinsiu Lenkiją, kad iš jos nieko nebeliks“, – žadėjo fiureris šio mėnesio pradžioje.

Bet operacija pavyko ne visai sklandžiai. Glivicėje esantis pastatas buvo tik transliacijų perdavimo postas, o ne pati radijo stotis. Esesininkų parinkti operacijos vykdytojai nerado mikrofono, ir trumpą pranešimą, nukreiptą prieš vokiečius, teko perduoti tik ypatingiems atvejams skirtu kanalu. Kiek žmonių to kanalo klausėsi? Tikrai ne šimtai tūkstančių, kaip to tikėjosi fiureris. Glivicė, mieguistas Vokietijos miestas lygumoje, kurioje šen bei ten augančius medžius jau ženklino ankstyvo rudens spalvos, ir praneš apie, ko gero, pirmąją būsimo karo netektį.

– Nušauk jį! – aidu atsiliepė įsakymas esesininko galvoje.

Vis dar apsvaigęs Francas suvaitojo, pajudino kojas ir pakėlė apsunkusią galvą. Jo akys tankiai sumirksėjo ir vėl užsimerkė.

Nacių gynėjas nuspaudė gaiduką. Kulkai pervėrus smegenis, Franco kūnas sutrūkčiojo, iš žaizdos pasipylė kraujo srovė, raudonai nudažydama jo veidą.

Vietos policininkai nufotografavo kūną, bet Berlynas liko nepatenkintas. Vienos mirties nepakako sėkmingai propagandai. Net ir antro pasmerktojo kūno nuotraukų gestapui buvo per maža: šis dar nebuvo užtikrintas, kad nuveiktų darbų užtenka siekiant įtikinti Vokietijos žmones tuo, kad Lenkija turi žlugti, negailestingai sutraiškita nacių karo mašinos.

*Veljuinis, Lenkija, 1939 metų rugsėjo 1 diena,
be dvidešimt šešios ryto*

Pabudintas aukštai virš galvos pasigirdusio dūzgimo, Tomašas užsitraukė vilnonę antklodę, apšivertė ant kito šono ir susisupo į kokoną savo šiltoje lovoje. Kambarys skendėjo tamsoje, vienintelė palubėje kabanti lemputė nakčiai buvo išjungta. Kažkurio metu jau po pusiaunakčio jis pasiseiliojo pirštus ir užspaudė nedidukės žvakės dagtį. Laukdamas, kol užmigs, Tomašas dažnai palikdavo žvakę uždegtą, kad kambaryje būtų jaukiau. Vakarykštis tėvų pokalbis apie karą per vakarienę jį sudirgino ir ilgai neleido užmigti. Tėvai šnibždėjosi apie vokiečių karo laivą prie Dancigo, apie tai, kad prie Lenkijos sienos sutelkta daug nacių kareivių ir tankų.

Dabar, jau gilią naktį, tėvai miegojo gretimame kambaryje antrame namo aukšte.

Kai jausdavosi vienišas – būdamas vienuolikos metų vis dar neturėjo nei brolių, nei seserų – Tomašas įsmeigdavo akis į Švenčiausiosios Mergelės paveikslą, kurį motina buvo pakabinusi ant sienos priešais lovą, taip jam nuolat primindama, kad reikia būti geru berniuku: atsidavusiu, pamaldžiu ir pareigingu. Nuodėmės dera palikti nedoriesiems. Nusidėjėliai amžinai vargs pragare, bet Dievulis saugos ir rūpinsis dievobaimingaisiais. Motina taip dažnai tardavo šiuos žodžius, kad Tomašas būtų galėjęs juos pakartoti nė negalvodamas, tarsi jie būtų atspausdinti mokykliniame vadovėlyje.

Berniukui atrodė, kad Švenčiausiosios Mergelės akys nuolat jį stebi – nesvarbu, kokioje kambario vietoje jis bebūtų, o ypač tada, kai mintys nukrypavo į mergaites, svarstant apie tai, kodėl jų figūros skiriasi nuo jo ir yra tokios keistos.

Jis dažnai susimąstydavo, ar Švenčiausiajai Mergelei stipriai skauda durklu pervertą ir baltų rožių vainiku apsuptą širdį. Apsisiautusi žydra mantija, ji dažniausiai atrodydavo romi, o

virš jos galvos auksu švytinti aureolė nutvieksdavo veidą angeliška šviesa.

Burzgimas darėsi vis garsesnis, ėmė dirginti ausis. Nusviedęs antklodę į šalį, Tomašas atsisėdo lovoje ir įsistebeilijo į Švenčiausiąją Mergelę tamsiai žalios sienos fone. Ryškiai geltonos šviesos blyksnis nušvietė jos atvaizdą, ir tuoj pat pasigirdo visą namą supurtęs trenksmas. Nuo lubų pažiręs tinkas pabiro jam ant galvos ir patalynės, leisdamasis kartu su pakilusiu dulkių debesimis.

Gretimame kambaryje pasigirdo motinos ir tėvo šauksmai. Jų balsai skambėjo neįprastai – buvo girdėti nerimastingas spieгимas, persmelktas baimės. Tomašo tėvas, įgudęs meistras, niekada nerodė išgąščio. Tokio jausmo jis nepripažino, neparodė jo net ir tada, kai kirviu nusikirto piršto galiuką. „Tai tik kraujas ir truputis mėsos“, – tarstelėjo anuomet tėvas, nosine apvyniodamas sužeistą, kraujuojantį pirštą.

Nustūmęs antklodę toliau nuo savęs, Tomašas nuleido kojas ant raštuoto kilimėlio, patiesto prie lovos. Namą sudrebino nauja smūgių banga, kažkur netoliese pasigirdo dažni automatų šūviai ir šauksmai. Nelabai suvokdamas, ar tai, ką dabar girdi ir jaučia, tėra tik nakties košmaras, Tomašas pabandė įsivaizduoti, kad netrukus prabus iš miego, visas suprakaitavęs, ir vėl pasijus saugus savo lovoje – taip ne kartą jam buvo nutikę anksčiau, kai prisikirsdavo per daug šokoladinio torto.

Tomašas pajuto, kad ant jo kažkas leidžiasi, jį spaudžia, sleigia, skrosdamas orą nežmoniškai galinga jėga. Tas kažkas prasklendė jam virš galvos ir sprogo kurtinančiu garsu. Atrodė, kad namas atrūko nuo pamatų, pakilo į orą ir su trenksmu nusileido ant žemės. Visa, kas buvo kambaryje, išlėkė į orą ir krito žemyn, Švenčiausiosios Mergelės paveikslą dengęs stiklas sudužo, rėmai sulūžę mėtėsi ant grindų. Tomašas pajuto, kad guli ant kilimėlio veidu į grindis, slegiamas nukritusių tinko gabalų ir plytgalių. Per dešinę ranką ir koją sroveno kraujas, bet jis ištisė ir pajudino galūnes. Tai buvo geras ženklas.

– Mama... Tėte... – Dėl lėktuvų gausmo ir garsių sprogimų jie sūnaus neišgirdo.

Remdamasis rankomis, jis atsistūmė nuo grindų ir bandė pasikelti, pastebėjo, kad visas kambarys keistai pasviręs. Tik lova sulaukė Tomašą ir neleido jam nusiristi prie lango, pro kurį dabar kyšojo namo stogas. Jis prišliaužė pasvirusiomis grindimis prie durų, atidarė jas ir sukliko. Likusios namo dalies nebebuvo: sumaigyti laiptai kabojo apačioje už kokių keturių metrų, jų buvusioje virtuvėje, motinos viryklės vietoje, dabar šokinėjo oranžinės liepsnos. Jis pažvelgė kairėn, į tėvų miegamojo pusę, bet išvydo vien tuščią erdvę. Pro dūmų uždangą vos buvo matyti juodas dangus ir kur ne kur sužibusios žvaigždės.

Kliūdamas už plytgalių ir suaižėjusių medžio nuolaužų, Tomašas metėsi prie savo lovos ir nuslinko čiuziniu, gulėjusiu palei sieną netoli lango. Kiek paplušėjęs, pravėrė lango rėmą, stengdamasis, kad sudužę stiklai nesužeistų rankų, ir atsidūrė ant nuožulniai pasvirusio stogo. Apatinį stogo kraštą ir vingiuojantį keliuką skyrė vos keli metrai, nebebuvo taip tamsu.

Slinkdamas stogu, Tomašas pakėlė akis į dangų ir pastebėjo virš miesto ratus sukančius juodus lėktuvus, paženklintus sidabro atšvaitais. Netoliese dešinėje degė ligoninė, gatvė buvo nusėta bet kaip suguldytais kūnais, baltose ligonių pižamose ryškėjo tamsūs lopiniai. Apačioje ties horizonto linija berniukas pastebėjo adatos pavidalo daiktą, iš abiejų šonų spjaudantį ugnį ir sparčiai link jo artėjantį. Tomašas rankomis užsidengė galvą ir prisiplojo prie stogo čerpių. Virš galvos riaumodamas prašvilpė lėktuvas, berniukas girdėjo, kaip greta jo zvimdamos krinta ir į visus plyšelius skverbiasi kulkos.

Tomašas dar niekada nebuvo regėjęs tokių oro pajėgų. Kartą juodu su tėvu stebėjo, kaip lenkų dvisparnis skrodžia giedrą dangų, bet jis niekada nebūtų pagalvojęs, kad tokie greitai ir nuožmūs orlaiviai kaip šis galėtų šitaip raižyti Dievo buveinę.

Ilgiau likti ant stogo būtų buvę neprotinga. Tomašui ėmus slinkti žemyn, viršutinė jo pižamos dalis užkibo už dantytos stogo čerpės nuolaužos. Išplėšęs drabužio skiautę ir stengdamasis įsitverti už bet ko, kas sulėtintų kryptį, Tomašas įsikibo į bombos perpus perskelto suaižėjusio medžio šakas ir atsargiai nusliuogė ant žemės.

Horizonte nušvito geltona pirmųjų spindulių juosta, bet patekančios saulės šviesa nepatraukė jo žvilgsnio. Aplink save Tomašas regėjo vien siautėjančias liepsnas.

Jo namą buvo suskaldžiusi galinga sprogusios bombos jėga. Stogas buvo įgriuvęs į suniokotą tėvų miegamąjį. Išvydus visur besimėtančias medžio nuolaužas ir skeveldras, Tomašą sukaustė šokas, visą kūną surakino baimė. Jis vėl pašaukė mamą ir tėtį, bet jie neatsiliepė.

– Tomašai, Tomašai, eikš į vidų, nestovėk ten lauke! – suriko kaimynė pro išdaužtą langą kitoje gatvės pusėje.

Dar vienas sprogimas taip supurtė jo kūną, kad Tomašui pasirodė, jog jo kaulai tarsi aštrūs peiliai tuojau prakirs odą ir išlįs laukan. Virš jo galvos šmėkstelėjęs lėktuvas pakilo aukštyr ir pradingo danguje, kuris auštant vis labiau šviesėjo.

Vilkėdamas sukruvinta pižama, Tomašas pasileido bėgti kuo toliau nuo miesto centro, krintančių bombų ir lėktuvų, šaudančių į visus gyvus žmones gatvėje, paskui jis pasislėpė tarp medžių miškelyje ir prabuvo ten iki pat sutemų. O tada pasuko namų link, kur rado dar daugiau griuvusių ir žuvusiųjų gedinčių Veliunio gyventojų.

Kaimynas pasakė, kad tą dieną per nacių bombardavimą žuvo du šimtai miestiečių, tarp jų ir Tomašo tėvai.

Jis pažvelgė aukštyr į danguje žibančias žvaigždes ir pravirko.